

„Organum a nagy közönségért”

(A Vasárnapi Újság a Bach-korszak éveiben*)

MIKLÓSSY JÁNOS

A lipcei *Illustrirte Zeitungot* tekintette példaképének, de DICKENS *Householdwords*ának itthonról nézvést páratlan népszerűsége is ösztönzően hatott az 1854. márc. 5-én indult *Vasárnapi Újság* programjára. Gyakorlatát természetesen hazai igények formálták elsősorban. Nevét pedig BRASSAI Sámuel Kolozsvárt tizenhárom évig fennállt lapjától kölcsönözte. Képes hetilapként is az első nagyszabású kísérlet magyar földön. Előtte mindössze az 1848-ban megjelent, rövid ideig fennálló kassai *Ábrázolt Folyóirat* — utóbb *Képes Újság* — próbálkozott meg szöveg közé nyomtatott, időszerű, illetőleg közérdeklődésre számító képek közlésével. A *Vasárnapi Újság* sajtótörténetünk szemszögéből korszakos jelentőségű. Kudarca kárhozottatott kísérletek sorának sikeres tetőzője és új vállalkozások ihlető indítója.

A HECKENAST Gusztáv kiadásában megjelenő orgánumot PÁKH Albert szerkesztette JÓKAI Mór főmunkatársi közreműködésével fennállásának első időszakában, és a nagy időt ért lapnak ez volt a fénykora.

*

A népszerű ismeretterjesztés, a nép, a nemzet szélesebb rétegeihez szólás problémája — a külföldi példák, de mindenekelőtt PETŐFI, ARANY irodalmi forradalmának visszhangjaként — a negyvenes-ötvenes évek fordulóján válik sajtóéletünk egyik központi kérdésévé. Az első „néplapokat” — köztük a kezdeményezőt, a TÁNCSICS Mihály szerkesztette *Munkások Újságát* — még a forradalom hozta létre. De: a sajtó népi formáinak megteremtése, a népszerű ismeretterjesztés ügye is, vérbe fojtott forradalmunk annyi más vállalkozásához hasonlóan, a túlélők gondjaira maradt. A kísérletezés fonákjait, buktatóit az ötvenes évek írói, publicistái próbálták végig. Ők szüretelték első gyümölcseit is.

A világsi katasztrófa után induló „néplapok” azonban — s itt nem az abszolút kormányzat szekértolóiról van szó — jelentékenyen különböztek a forradalom idején tevékenykedőktől. Azok — mindenekelőtt TÁNCSICS lapja, a *Munkások Újsága* — érthetően a politikai mozgósítást, felvilágosítást vallották elsősorban programjuknak. Az ötvenes évek néplapjai — körülményeiknél fogva — olyan értelemben nem foglalkozhattak politikával, mint előzőik, ezért a tudomá-

* Megjelenése 120. évfordulójára.

nyok népszerűsítésével, az ismeretek, a műveltség terjesztésével kívántak olvasóikra hatni; ébrentartani ezáltal nemzeti öntudatukat, fejleszteni politikai ellenálló-képességüket.

A néphez szólás jelentőségét a reakció is korán felismeri. „Néplapjai” első-sorban a bukás után, de már azt megelőzőleg is, sorompóba szállnak a progresszió ellenében. Az 1848-ban létrehívott *Katholikus Néplap* két esztendővel később őszintén meg is írja: „A társulat a [Jó és olcsó könyvkiadó társulat, a Szent István Társulat előde] nem tűzte ki magának feladatul a néplapok kiadását is; de az 1848-diki évben felmerült viszonyok, különösen pedig a másfelől síkra kelt néplapok szükségessé tevék, hogy a társulat a ‚Kath. Néplap’ megindítása által jótékonyan hasson azon néposztályokra, mellynek felizgatását az akkori népies újságok olly irányban vették célba, melly a magyar kath. nép vallásosságára s erkölcsösségére is kártékony hatású vala”.¹

„Az érzelmek jó útra vezetése, az új törvények üdvös vótá”-nak „kitüntetése” a célja az 1850. júl. 7-én, szerkesztője feltüntetése nélkül napvilágot látott, mindössze egyetlen számot megért *Polgár és Gazdabarát*nak, amely alcímében még működésének irányát is pontosan megjelöli: „vasárnapi lapok a’ polgár és gazda oktatására, a’ vallásos érzelem megerősítésére és a közös állodalmi érdek előmozdítására”. S ez a szándék indítja útjára a *Kolozsvári Lap* mellékleteként, MAKOLDI Sándor szerkesztésében 1850. jan. 6-án megjelent *Néparátot* is. (26. száma „előfizető hiányra” hivatkozva jelenti be megszűnését.)

E kérészetű vállalkozások — a plébánosok, magas rangú egyházi és világi személyiségek által 1872-ig kitartott *Katholikus Néplap*ot is közéjük számítva — természetesen minden vonatkozásban hatástalanok maradnak. Legföljebb a kiábrándult kortárs konzekvenciáját hagyják maguk után: „Annyi bizonyos, hogy majd minden párt, még gyűlölőit sem véve ki, szeretné magáévá tenni a népet, azon philanthropicus okból, hogy kellő alkalommal felhasználhassa erejét, és aztán — azért vagy magáért —, de mindenesetre rajta uralkodhassék: emiatt olyan féltékenyek aztán a nép iránt, netán elkapja más orruk elől a koncot.”²

Nem viszik előbbre a „néplapok” ügyét Vas Gereben forradalom utáni próbálkozásai, *A Falu Könyve* (1851) és a *Falusi Esték* (1853—54) sem. Az utóbbinak ugyan néhány száma — a hírek szerint — tízezer példányban jelenik meg. Szívonaluk alacsonyágával azonban az értők méltatlankodása mellett még a frissen betűre kapottak rosszallását is magukra vonták. Közleményeiket olvasva akaratlanul is a *Vasárnapi Újság* egyik vidéki levelezőjének sorai jutnak eszünkbe: „nyíltan meg kell önnek mondanom, hogy legalább a vidékünkbeli népnek olvasni szerető része kissé bizalmatlan a nép számára írott lapoktól (. . .) fülem hallatára beszélük: hogy mostanság olly írmodorú olvasmányokat kívánnak a nép által olvastatni, *annyira malom alatti előadási módon*, hogy az olvasni szeretők nemcsak megúnják, de szégyenlik is. Hozzá tevék egyszersmind, hogy azok, kik olvasni nemcsak szeretnek, de a számukra írt lapokat szívesen olvassák is, az istállóí stýlnél feljebb álló, miveltebb előadást is megértik, kik pedig nem értik, azok holmi csiziónál egyebet bizonyosan nem is fognak olvasni. — E nép kívánatát

1. FOGARASSY Mihály: *Dicsértessék a Jézus Krisztus*: = *Kath. Néplap*. 1851. máj. 8., 19. sz.
2. ATÁDI Vilmos: *A falu könyve iránt*. = *Pesti Napló*. 1851. febr. 28., 293. sz.

— teszi hozzá a levélíró — csak méltányos és becsülendőnek tartom, mert nyíltan mutatja, hogy ösmeretek és mívelődés után vágyik (. . .)”³

„Mi úgy találjuk — állapítja meg a ПÁКН szerkesztette *Szépirodalmi Lapok* kritikusa —, hogy a ‚Falusi esték’-ben a hang — ez alatt nem a nyelvet értjük — nincsen mindenütt eléggé eltalálva. Bizonyos aristokratikus leereszkedő színezet vonul el rajta, hasonló némi tekintetben ahhoz, mellyel a hajdani teens úr a tudatlan és önérzet nélküli paraszttal enyelegni méltóztatott.”⁴

*

Az ötvenes évek sajtójának — s itt nem a politikai sajtóról van elsősorban szó — egyik legfontosabb, az irodaloméval egybevágó feladata: olvasóközönséget teremteni a magyar irodalom, a nemzeti művelődés számára. Kötelessége volt pedig annál is inkább, mert a kor legjobbjai — SÓTÉR István szavait idézzük — a művelődésben látták „a nemzeti fennmaradás egyedül megmaradt biztosítékát”⁵

Ám a kortársak szerint — GYULAI szól róla — „mindennél szomorúbb volt az a körülmény, hogy a nagy közönség nem támogatta az irodalmat azzal a részvétellel, amely 1848-ig folyvást emelkedőben volt. A míveltebb közönség fogyni kezdett, inkább a bécsi lapokra fizetett elő, mint a magyarokra, melyekről azt hitte, hogy nem írhatnak olyan szabadon”⁶

„Azonban — adjuk át ismét GYULAINAK a szót — ha fogyni is kezdett a régi közönség, egy új kezdette pótolni helyét a társadalom alsóbb osztályaiból, amely a forradalom alatt megszokta az olvasást s érdeklődni kezdett az irodalom iránt. Minden oly vállalat, amely e közönséget tartotta szem előtt nagy részvételnek örvendett.”⁷

Következésképp tehát egy, a fentieket kielégítően megoldani kívánó orgánumnak a nemzet minél szélesebb rétegei számára kell fogalmaznia mondanivalóját, anélkül azonban, hogy mindez a színvonal rovására menne. „Néplapnak” kell lennie a szó legjobb értelmében.

A külföldi példák és az ötvenes évek vegetáló „irodalmi divatlapjai” még egy tanulsággal kellett, hogy szolgáljanak a leendő szerkesztőnek: csak az a lap számíthat sikerre, amely tartalmában helyesen elegyíti a szépirodalmat az ismeretterjesztéssel, tehát vegyes tartalmú lesz. „A szépirodalmi lapok fogynak — állapítja meg a Budapesti Viszhang »újdondásza« — már tulajdonképp csak kettő van a *Hölgyfutár* és a *Déliabáb*. De annál több az ismeretterjesztő lap. Ez a kor szelleme.”⁸ Európa-szerte virágkorát éri a tudomány-népszerűsítés! Az eljövendő orgánumnak ebből következően „enciklopédikus néplapnak” kell lennie — a kortársak terminológiájával élve.

Idehaza az évtized eleje óta — jórészt külföldi ihletésre — már folynak ilyen irányú kísérletek. A „néplapokról” már szóltunk. 1852-ben megjelenik az első „enciklopédikus” lap is, a SZILÁGYI Virgil szerkesztette *Értesítő*, amely később a

3. *Vasárnapi Újság*. 1854. márc. 26., 4. sz. Tárogató.

4. *Szépirodalmi Lapok*. 1853. jún. 30., 52. sz. Újdonságok.

5. *Nemzet és haladás*. Bp. 1963. 106. l.

6. *A Vasárnapi Újság XXV. évfordulóján*. = *Emlékbeszédek*. 2. k. Bp. 1902. 51. l.

7. Uo. 51. l.

8. *Budapesti Viszhang*. 1856. ápr. 3., 14. sz. Budapesti hírszengettyű.

Budapesti Viszhang nevet veszi fel. Ám színvonala — arculatához hasonlóan — fölöttébb változékony. Enciklopédikus, ismeretterjesztő lap, de a revüjelleg felé kacsingat, majd csaknem élclappá vedlik, hogy végül „irodalmi divatlap” legyen — egy ideig. Létrejön a főként Németországban és Ausztriában nagy népszerűségnek örvendő *Familien Blätterek* első hazai-hajtásaként, az 1852-ben induló *Családi Lapok*. Zord katolicizmusa azonban bizonyos egyoldalúságot, tartalmi sivárságot kölcsönöz egymást követő számainak, és megközelítően sem tud a „családi önképzőkör” olyan kedvelt orgánumává válni, mint német—osztrák megfelelői, például a lipcei *Gartenlaube*.

A *Szépirodalmi Lapokat*, PÁKH Albert és GYULAI Pál „irodalmi és művészeti folyóiratát” pedig tartalmi igényessége, kritikai szigora teszi népszerűtlenné a nagyközönség szemében. „Átmeneti hídul” szolgál a „tudományos lapokhoz”, ez volt a szerkesztők, elsősorban GYULAI célja (s e, nem kizárólag irodalmi programja okán kerül itt említésre). Ismeretterjesztő folyóiratot a művelt közönség számára, a francia *Revue des deux Mondes* vagy az angol *Quarterley Review* szintjén — ez a szándék csaknem az egész évtizeden át végigkísértett, mígnem az 1857-ben létrejött *Budapesti Szemlében* megvalósult. De: az 1853-as viszonyok még az 1857-eseknél is kedvezőtlenebbek. A színvonalas próbálkozás — a *Szépirodalmi Lapok* — mindössze félesztendőt élt.

PÁKH Albert szavainál találóbban aligha jellemezhetnénk a *Vasárnapi Újság* indulását megelőző irodalmi és sajtó helyzetet. „Íróinkban kihalt a munka-ösztön, kiadóinkban a vállalkozási szellem. Egyetlen tudományos folyóiratunk 2—300 előfizetővel mászta örömtelen pályáját s mellette két politikai s egy csoport szépirodalmi lap egymás fejfájára készíték az epithaphiumokat s küzdötték napoként az élet-halál harcát.”⁹

És PÁKH adja a *Vasárnapi Újság* előtti évek legtalálóbbs sajtó-diagnózisát is: „a nagy közönség (. . .) nem találja meg organumát s az organumok nem közönségüket.” „Éreztük — jellemzi a továbbiakban a lap célkitűzéseit —, hogy addig míg majdan az idők megteremtendik a tudományok specifikus folyóiratait, egy a világ általános szellemi mozgalmait s kiválólag a magunkéit figyelemmel kísérő (nem kizárólag politikai vagy szépirodalmi) vegyes tartalmú lap, ami közönségünk igényeit leginkább képes volna kielégíteni, különösen ha elvül tűzzük, hogy abban ne csupán az eddig dicséretesen ismert írói tehetségek találjanak munkásságuknak tért, hanem szíves fogadásra leljen minden valódi szellemi erő és igyekezet, melly e haza határai között pártolásra érdemes (. . .)”¹⁰

„Encyclopaediai néplap leszünk — szögezi le a kormány zsoldját húzó *Magyar Hírlap* szerkesztőjével, SZILÁGYI Ferenczel vitázó szerkesztőségi cikk is — mellynek kötelessége érdekeket gerjeszteni a tudományok iránt, eszméket ébreszteni, mívelni az ízlést, mulattatni s figyelemmel kísérni a körünkbe tartozó napi eseményeket, s e tervünkhez úgy hisszük hívek maradtunk (. . .)”¹¹

„Mik egy néplap kellékei?” Kít értünk nép alatt? — sorjáznak mindegyre elő a kérdések, és az ötvenes évek sajtóéletének egyik legtöbbet vitatott problémájánál vagyunk. A különféle állásfoglalásokat nagyban determinálja az a tény,

9. *Olvasóinkhoz*. = *Vasárnapi Újság*. 1857. dec. 27., 52. sz.

10. PÁKH Albert: *Visszapillantás*. = *Vasárnapi Újság*. 1854. dec. 31., 44. sz.

11. *Egy kis szóváltás*. = *Vasárnapi Újság*. 1854. ápr. 9., 6. sz.

hogy irodalmi életünkben is ezekben az években került sor a népiesség elvének újrafogalmazására, a megváltozott viszonyokhoz való közelítésére.

Nép alatt publicisztikánkban — ha nem is ellenvetésektől mentesen — 1857-ig a nemzet értődik, ellentétben a forradalom előtti és alatti értelmezéssel. TÁNCSICS lapja nevével jelzetten is a „kétkeziékhez”, földművesekhez, céhlegényekhez, ipari munkásokhoz szól elsősorban. „Lapunkat — magyarázza ezzel szemben a *Vasárnapi Újság* küldetését JÓKAI — néplapnak neveztük, s mint értelmezte a „nép” fogalmat közönségünk, azt olvasóink lajstroma legjobban megmagyarázza, hol hazánk első grófi neveinek méltóságos címei mellett láthatók a becsületes mesteremberek s az egyszerű földművelők nevei. Előttünk a „magyar nép” neve összetartó kapocs, nem pedig választófal a különböző társadalmi osztályokra nézve.

Ezért nekünk minduntalan szem előtt kell tartanunk, miszerint lapjaink nem csupán egy osztály számára vannak írva, s törekednünk kell mindenik igényeit kielégíteni.”¹²

Nem egy osztálynak, hanem mindannyiunknak szánja VAS Gereben is a *Falusi Estéket*, melyet „népkiadvánnyá” — szerinte — csupán a „népies nyelv” tett. „Minden rendű, rangú, foglalkozású s mindkét nembeli olvasó” számára készül a *Budapesti Viszhang*, s még a „néplap” elnevezés ellen is tiltakozik.

„1848 — írja H. Törő Györgyi — jogilag végleg ledöntötte a nemesek és nem-nemesek közti válaszfalakat. E társadalmi változás, meg az osztrák önkényuralom, mindenkit egyformán sújtó, az ország minden rétegét, osztályát egyként tragikusan érintő valósága azt az illúziót táplálta, hogy az a magára maradt, kitagadott „nép”, kinek nevében még nemrégén még PETŐFI is beszélt, eltűnt már. Új módon kellett hát értelmezni a nép, a népiesség fogalmát is. Mivel veszélyeztetett nemzeti létünk megmentése is közös érdeke volt a nemzet minden rétegének, a közös harc érdekében azt kellett erősíteni, ami összeköt, s nem ami elválaszt. A népiesség, a nép fogalmából azért kilúgozódott a szociális tartalom; átfogóbbá, a felsőbb rétegeket is, szinte az egész magyar népet magába foglalóvá vált.”¹³

„A népiesség új értelmezése” — állapítja meg SÓTÉR István — „a nemzeti egység politikájának folyamánként” kezd kialakulni.¹⁴ „Ez érthető is — idézzük ismét őt — hisz nem a forradalom előkészítéséről van most már szó, hanem a nemzeti egység megeremtéséről.”¹⁵

*

Új olvasóbázis, új feladatok. Forradalomra mozgósítás helyett, olvasóközön-séget teremteni a nemzeti művelődés számára. Mindez nyelvi, stílus-, és magatartásbeli következményekkel is járt. Az ötvenes évek elején létrejött néplapok nem tudták betölteni ezt a feladatkört, a *Szépirodalmi Lapok* gyakorlata ebben a vonatkozásban nem kecsgetett sikerrel. Sok haszonnal járhatott azonban a külföldi, hasonló szándékú vállalkozások működésének tanulmányozása.

„Fő és igazi mozgató ereje — írja az angol sajtóeletről a *Szépirodalmi Lapok* külföldi szemleírója — nem is a szépirodalomban rejlik, mint inkább azon irodalmi ágakban, mik ismereteket szállítanak a nép közé. E téren soha sem nyug-

12. *Új év kezdetén.* = *Vasárnapi Újság*. 1855. jan. 7., 1. sz.

13. JÓKAI Mór: *Cikkek és beszédek*. 4. k. Bp. 1968. 550—551. l.

14. *Nemzet és haladás*. Bp. 1963. 107. l.

15. *Uo.* 107. l.

szik. Nincs a földnek országa, melyről folytonosan ne jelennének meg új meg új művek. Ide tartoznak a történeti művek és emlékiratok, ethnographiai és utazási rajzok s a természet- és műtani tudományok népszerűsítése. Mindez azután bele folyik a heti iratokba, melyek könnyen s olcsó pénzen viszik azt tovább száz meg száz ezerek közé. A sajtó e neme legfontosb ága Angliának s nyílt tanulsága annak, hogy Anglia legműveltebb része Európának. Itt minden emberben él az olvasási vágy. Másutt csak a ,míveltek' olvasnak. Ismét másutt még azok sem. — Legnagyobb elterjedésnek örvend, miként tudva van, Dickens ,House Words' című folyóirata, melyről mondják, hogy 100 000 előfizetőt számlál.”¹⁶

A *Szépirodalmi Lapok* mértékadó munkatársaiból verbuválódnak a *Vasárnap* *Újság* irányítói, szerkesztője pedig PÁKH Albert személyében azonos. Aligha tévedünk, ha a fent idézettekben az utóbb nagy sikerre jutott lap tervét, illetőleg megteremtésének vágyát olvassuk ki — a sorok közül. A kudarc keserűségét ugyanis követnie kellett a felismerés bizonyosságának. És a *Vasárnap* *Újság* a későbbiek során is szívesen hivatkozik a *Householdword*ssal való rokonságra. DICKENSRŐL szólva írja: „egy népszerű vállalatot is szerkeszt, melynek célja ugyanaz, mi a ,Vasárnap *Újságé': ismeretterjesztő olvasmányok általi művelése a nemzet többségének. E vállalatának 40 ezer előfizetője van. Íme Anglia legelső írója is mily fontos ügynek tartja a népirodalommal foglalkozást!”¹⁷*

A lipcsei *Illustrirte Zeitung* inspiráló hatásáról viszont az egyik alapító munkatárs, GYULAI Pál tudósít, felidézve a lap megindulása előtti tervezetéseket: „az volna a legjobb, ha magyar *Illustrirte Zeitung*ot lehetne alakítani, de ide több pénz, több kép, több dolgozótárs és nagyobb közönség kellene.”¹⁸

Am a legsikerültebb példaképek sem szolgáltathattak receptet azoknak a speciális magyar problémáknak megoldásához, amelyekre a *Vasárnap* *Újság* vállalkozott. A VAS Gerebenek által kompromittált néplap-kísérletek és a *Szépirodalmi Lapok* fémjelezte gyakorlat Scyllája és Charibdise között egyedül kellett megtalálnia a célra vezető utat.

És a tanítvány, a *Vasárnap* *Újság* — szerkesztői és munkatársai jóvoltából — színvonal tekintetében egykettőre maga mögött hagyta mesterét, a lipcsei képes újságot. Az *Illustrirte Zeitung*, hogy előfizetői számát méginkább gyarapítsa mind több képet, elsősorban kuriozitást szállított olvasói asztalára. PÁKH a képeket — KAZINCZY Gáborhoz írt levelei tanúskodnak erről — szükséges rossznak, afféle desszertnek a tartalom mellé, tekintette.¹⁹

PÁKH, de JÓKAI is időről időre tiszteletreméltó őszinteséggel számolnak be az új vállalkozás kezdeti nehézségeiről.

„A *Vasárnap* *Újság* — írja PÁKH — először mondá ki a jelen évtizedben, hogy ,néplap' akar lenni. E fogalom akkoriban nem volt tisztába hozva, valamint nem volt irodalmi közlöny, melyet a nagyközönség, mint igényeinek kielégítőjét, érdekeinek, vágyainak képviselőjét, létszámához arányosan, némi melegséggel karolt volna föl. A *Vasárnap* *Újság* első évfolyama, ha most innen nézzük, bizonyos határozatlanság színét viseli magán, bizonyos tapogatózást tanúsít az ismeretlen nagyközönség érzelmeihez, felfogásához szóló ,népies' hang eltalálása körül.

16. *Szépirodalmi Lapok*. 1853. márc. 31., 26. sz.

17. *Dickens*. = *Vasárnap* *Újság*. 1856. jan. 27., 4. sz.

18. GYULAI Pál i. m. 55. l.

19. *Figyelő*. 1886. 307—309. l.

Annyit már akkor elismertek, hogy az előtte elszórva megjelent ún. népies munkáknál egy-egy fokkal mindjárt kezdetben magasabban kezdé a hangot, hogy az együgyűségre hibásan számított, kelmed és kigyelmed féle' litteratúrájánál már születésekor egy lépéssel előbbre volt — azonban a „népiesség' még sem igen haladt előre, a Vasárnapi Újság vagy nem tudott, vagy nem *akart* „népies' lenni. — A feladat megfejtésre várt. — Az út sok tekintetben egészen új volt, s bár most is teljesen méltányoljuk a korábbi időkben e téren történeteket (p. o. Brassainak 13 éven át fennállott kolozsvári Vasárnapi Újságát, s minden néven nevezendő „népbarátokat' és „falukönyveit') mind ez előzményeknek mégis a szellem erőteljes újra ébredésének korszakában, a gyökeresen megváltozott új viszonyok között, nem sok útmutató hasznát vehettük. Idegen példák utánzásával sem arathattunk volna nagyobb sikert.”²⁰

Vitapartnerei, de a szerkesztő éber lelkiismerete is állandó önvizsgálatra kényszerítették a lapot. Néplap-e valóban? Akár a szó abszolutizmuskori értelmezése szerint is? Lehet-e egy nemzethez úgy intézni mondanivalóját, hogy a műveltség kapujában állók is megértsék? Avagy: taktikus-e a jelen helyzetben, még a műveltség okán is, kifejezésre juttatni azt a tényt, hogy az elnyomó hatalommal szemben álló nemzet nem egy tömb? Alkalmas-e a népi nyelv, adott esetben a paraszti nyelv, korszerű ismeretek közlésére, mégha népszerű szinten is? Főként az ötvenes évek elején keletkezett „népies” kiadványok, „néplapok” és az álnépies tájköltészet bajnokainak hitelrontása után? Szerkesztő, vezető munkatársak becsületére válják: állandóan napirenden tartották ezeket a kérdéseket, soha sem tértek ki gyáván előlük.

„Nem tudjuk — olvashatjuk a Szilágyi Ferencsel vitakozó szerkesztőségi cikkben — mit ért a szerkesztő úr a „nép' alatt. Mi nem írunk azon néposztálynak, melly nem tud olvasni, annak sem, melly valami csekély előismerettel nem bír, s nincs fogékonysága az irodalom iránt. Mi azon osztálynak írunk, melly nem nyers tömeg, megvannak a szellemibb vágyai, de nem olly vagyonos, hogy az irodalomra valóban költessen, sem annyira tudományosan készült, hogy a szaklapokat s könyveket élvezhesse, s ideje sincs reá sokat olvasni. Hogy ez az osztály hazánkban számos mutatják előfizetőink. Mi azt hisszük, hogy illy közönség nem szorult holmi együgyű előadásra, sem iskolás hangra. Mi a népiest iratainkban sem a póriasság-, sem az affectatióban nem keressük, hanem az egyszerű, világos, érdekes s tömött előadásban. Mi nem kívánjuk lapunk íróitól, hogy megtagadják magukban a művelt embert, kit a nép öröme és tisztelettel hallgat, sőt ellenkezőleg megkívánjuk bennök. Mi sem hisszük, hogy egészen eltaláltak volna a hangot, de azt igen, hogy jó úton járunk, s mindinkább el fogjuk találni.”²¹

„Mik egy néplap kellékei? — kérdi a ПАРХ Albert aláírásával megjelent Előfizetési felhívás — az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. Az, hogy olcsó legyen.”

„A Vasárnapi Újság — fejtegeti más alkalommal ПАРХ — *néplap* ugyan (a szó széles, általános értelmében), de nem *népies* lap; célja: (mint létének, használatának biztosító föltétele) a *népszerűség*, de nem *népiesség*.”²²

20. A „Hírmondó” című új néplap és a „Vasárnapi Újság”. = *Vasárnapi Újság*. 1858. nov. 14., 46. sz.

21. *Egy kis szóváltás*. = *Vasárnapi Újság*. 1854. ápr. 9., 6. sz.

22. A „Hírmondó” című új néplap és a „Vasárnapi Újság”. = *Vasárnapi Újság*. 1858. nov. 14., 46. sz.

Népiesség helyett népszerűség foglalmazhatjuk meg az ötvenes évek derekán keletkezett igényesebb ismeretterjesztő periodikák programját (*Vasárnapi Újság*, *Magyar Nép Könyve*, *Család Könyve* és részben a *Budapesti Viszhang*). Mondandójukat a néphez, az a nemzethez intézik. Írásaikat világosság, egyszerűség, olvashatósság jellemzi. Az ismeretek terjesztése mellett a nemzeti öntudat ápolása a legfőbb gondjuk.

A „köznéphez”, a „kétkeziekhez” szólás kizárólagos igénye csak az évtized végén jelentkezik ismét. De: ekkor már a gazdasági válság kellős közepén vagyunk, a nemzeti egységpolitika épületén repedések mutatkoznak és differenciálódik az olvasótábor is.

Mind többször elhangzik ez idő tájt a figyelmeztetés: „Azon lapjaink és egyéb vállalatunk, melyek a „nép” cége alatt jelennek meg, még mindig nem a szorosan vett népet tartják szem előtt; nem az ő számára, hanem inkább azon középosztály számára iratnak, mely áll a falusi lelkészek, tanítók, jegyzők s más honoratiorok s előkelő falusi gazdákból, és mely csak annyiban számláltatik a nép közé, amennyiben a közt forog, s mely úgyszólván a falusi értelmiséget teszi. A tulajdonkép úgynevezett nép, azon osztály, mely leginkább szűkölködik közhasznú s szükségű ismeretek nélkül, a szegény tanulatlan néposztály még mai napig sem bír irodalommal, még a mai napig sem olvas (. . .)”²³

„A „Vasárnapi Újság” — állapítja meg programjában a *Hírmondó* — bármily nagyszerű sikernek örvendjen is lassankint a középrend közlönyévé képződött.”²⁴

Az 1857-ben BOROSS Mihály szerkesztésében induló *Kalauz* és az 1858-ban, a *Vasárnapi Újság* társalapjaként zászlót bontó *Hírmondó* már a „kétkeziekhez” címezi mondanivalóját.

A *Hírmondó* és a *Vasárnapi Újság* közötti különbséget pedig ПАКН így magyarázza: „az egyik a vegyes nagy közönség, a másik a köznép számára lesz írva; az egyik népszerű lesz, mert kerülni fogja a szorosan vett tudományos modort, a másik népiességet fog keresni a tárgyak megválasztásában s előadásában, mellyet az irodalmi műveltség legelső stádiumán álló közönsége felfogásához, egy szűkebb életkór igényeihez fog alkalmazni.”²⁵

*

A *Vasárnapi Újság* sajtótörténeti jelentőségét szintetizáló képességében és távlatnyitó hatásában kell látnunk mindenekelőtt. Magába szívta és tökélyre vitte az előtte volt azonos szándékú lappróbálkozások szinte valamennyi folytatásra érdemes kísérletét, bázist teremtett a csapásán induló ismeretterjesztő, szakmai és tudományos orgánumok számára. A *Vasárnapi Újság* létrejötte után már nem lehetett úgy lapot szerkeszteni és írni, mint előtte. Hatását még a tőle jellegben és célkitűzésben eltérő orgánumok, jelesül az irodalmi divatlapok (*Nővilág*, *Napkelet* stb.) is magukon viselik.

A biedermeier ízlés teremtette „családi lapoktól”, pontosabban külföldi példaképeiktől, a *Famílen Blättere*ktől jobbára csak külsőségeket vesz át. Bieder-

23. TÁNCSECS Mihály: *Bordács Elek, a gyalog árendás*. [Könyvismertetés.] = *Szép-irodalmi Közönlöny*. 1858. jún. 10., 72—46. sz.

24. *Hírmondó*. 1858. nov. 15.

25. A „*Hírmondó*” című új néplap és a „*Vasárnapi Újság*”. = *Vasárnapi Újság*. 1858. nov. 14., 46. sz.

meier hangulatú címképét, díszítőelemeit és családkultuszukat. A biedermeier további rekvizitumai, a kisigényű élet ideálja, a fennálló viszonyokba való csöndes belenyugvás, idegenek a PÁKH és JÓKAI szerkesztette Vasárnapi Újság magatartásától, amely — említettük már — nagyon is aktív, másnemű programot valott magáénak: olvasóközönseget teremteni a nemzeti műveltség számára, örködni a nemzeti öntudat csorbíthatatlansága felett.

„Enciklopédikus lapnak” hirdetvén magát, ezek örökségéből merített első sorban. Az „enciklopédikus lapok” fénykora Európa-szerte a múlt század harmincas-negyvenes éveiben kezdődik, következményeként a századeleji polgári műveltségsmény lexikonkultuszának (BROCKHAUS *Konversations Lexikon*át 1827-ig hétszer adják ki, és a harmincas évektől kezdve nálunk is egymást érik a példáján keletkezett lexikonok).

Hetente napvilágot látó lexikont tartunk kezünkben — ez az érzésünk sokszor a *Vasárnapi Újság* számait lapozgatva. Olyan lexikont azonban, amelynek funkcionálását a publicisztika törvényei szabályozzák, s ez egyszerre jelent hiányt és erényt. Érzékenyebben reagál a világ eseményeire, mint a jellegénél fogva lassúbb mozgású lexikon, ám éppen ezért sokszor nehezebben tudja a talmit az értéktől, a maradandót a pillanatnyitól elválasztani.

„Élet- s jellemrajzok”, „Történeti cikkek, régiségek s rokon”, „Hazai tájleírások, népviseletek, építészeti művek”, „Nép- és országisme”, „Természeti tudományok, ipar és gazdaság” — íme a *Vasárnapi Újság* egymást követő évfolyamainak rovatcímei. Hozzájuk csatlakoznak az „Elmélkedések, értekezések, fejtegetések”, a „Vegyes tartalmú cikkek” (ezek adnak helyet többnyire az irodalmi, művészeti, esztétikai vonatkozású írásoknak is) az „Elbeszélések”, „Költemények”, „Levelezések”, „Adomák”, továbbá JÓKAI Mór 1856-ban induló sorozata, a „Kakas Márton levelei”.

Mit tartalmaznak az előbb elsorolt rovatcímek? Ebből a szempontból — legáltalább felsorolászerűen — vegyük szemügyre az 1857-es évfolyam közleményeit: A paraszt és a műveltség, Hogyan állítsunk takarékpénztárakat, Kazinczy Ferenc, Dr. Balassa János, Cavaignac tábornok, A budai magyar színtársulat 1792-ben, Nemzetünk műveltsége az Árpádok alatt, Nicholson tábornok győzelme Delhi előtt, Ó-Budai hajógyár rajza, Népviseletek: Garanvölgyi nép (képpel), Tokaj és a tokaji bor, A cigányok Erdélyben, Keletindia rövid ismertetése, A gyógytestgyakorlat ügyében, Baromfityenyésztés, Vetést pusztító rovar: *Agrotis*, Van-e a léghajózásnak jövője?, Petőfi Sándor születéshelye s gyermekkora, Újabb lendületek a kiseddóvás körül. (Egy-egy rovat — éves viszonylatban — anyaga összeállításával az eljövendő szaklapok számára szolgáltatott követésre érdemes példát.)

Az egyes szerzőket tekintve is nagy a változatosság. A jeles szakemberek (SZILÁGYI Sándor, PAULER Gyula, RÓMER Flóris, VÁMBÉRY Ármin, BARTALIS István) mellett helyet kapnak a közepesek (VAS József, NEY Ferenc, REMELLAY Gusztáv, SZÉKELY József), sőt nem egy alkalommal a jószándékú dilettánsok (EDVI ILLÉS Pál, VÁLKAI Imre, LUPPA Péter, ÉDES Vince stb.) is. Ugyanígy az íróknál ARANY, TOMPA, VAJDA János, JÓKAI, GYULAI neve mellett ott szerepel LÉVAI, SÁROSI Gyula, TÓTH Kálmán, LISZNYAI, THALY Kálmán, P. SZATHMÁRY Károly, de HORY Farkas, VIRÁGHALMI Ferenc, KOSSA Gusztáv és SZAKÁL Lajos verse, illetve elbeszélése is. Dehát mindez a szerkesztők szándékával egybevágott: „a Vasárnapi Újság — PÁKH szavait idézzük — nem cél, hanem eszköz;

nem kiáltó szó, hanem viszhang, nem pusztító, hanem hódító (...) azon út, melyre léptünk már eddig is örvendetes eredményekhez vezetett és erősen reményleni engedi azt, hogy a nagyobb tehetségek, magasabb irányok és komolyabb célok kellő fogékonyságra találjanak ismét s számukra a működési tér biztosítások.”²⁶

Ha a *Familien-Blätterek* érdeméül azt tudja be a sajtótörténet, hogy a polgári családból „önképzőkört” csinálva, megvetették mintegy a művelődés alapsejtjét, akkor a *Vasárnapi Újság* érdemei ezen minőségileg-mennyiségileg túlmutatnak. Azt persze túlzás volna állítani: egy nemzetet vont működése hatósugarába; az viszont tény, hogy nagyobb olvasóközönsége eddig Magyarországon lapnak nem akadt. Nem elégedett meg azzal, hogy sokféle ágazó, múltat, jelent, jövőt látkörébe vonó közleményeit, a társadalom- és természettudomány új eredményeit a nemzet minél szélesebb rétegeihez eljuttassa. Fáradhatatlannak bizonyult olvasói aktivizálásában, az új tehetségek felkutatásában és a napirenden levő problémák kollektív megoldására ösztökélő kísérleteiben is. Ezt a célt szolgálták a legkülönbözőbb tárgykorból időről időre kitűzött pályázatai és az ország különféle vidékeiről toborzott levelezői, külső munkatársai. Méltán állíthatja lapjáról a szerkesztő: „Egy kis ismeretterjesztő akadémiává nőtte ki magát a ‚Vasárnapi Újság’, mellynek nagy számban vannak az ő levelező és rendes, az ő tiszteletbeli és igazgató tagjai.”²⁷

Állandóbb és szélesebb körű munkatársi gárdát tudott maga köré tömöríteni, mint az előtte működött ismeretterjesztő lapok. Jól eltalált hangja mellett, ez sikerének másik titka. Hetilap jellegénél fogva változatosabb, színvonalasabb tartalmat nyújthatott olvasóinak naponként megjelenő társainál. Nemzeti műveltségünk vetületeként társadalomtudományi közleményei többnyire jobbak voltak a természettudományiaknál.

*

Korábban említettük: a *Vasárnapi Újság* első száma 1854. márc. 5-én jelent meg. GYULAI már 1853. nov. 15-én írt levelében hírt ad felőle ARANYNAK, nem titkolván, hogy nem sokat vár az új kísérlettől. A budai Helytartóság 1854. febr. 7-én engedélyezi a *Vasárnapi Újság* működését. A lapok 1854 februárjában adnak hírt jövőre indulásáról. A *Pesti Napló* még „vasárnapi lapok”-ként emlegeti, írván: „E kis hetilap a nép számára szerkesztetik s felette olcsó áránál fogva igen nagy közönségre számít, mint halljuk félévre 1 pft leend.”²⁸

Az új lap hetenként egyszer, nagy negyedréti iven jelenik meg, célja, „hogy a fővárossal rendezett közlekedésben levő vidékeken már vasárnap olvasható legyen”.²⁹ Pesten négy hónapra 40 krajcár, tíz hónapra 1 forint 40 krajcár volt előfizetési díja, postán szállítva 1 forint, illetve 2 forint 24 krajcár.

A siker minden várakozást felülmúlt. „1854. március első vasárnapján, induláskor — PÁKHTÓL tudjuk — harminc egynéhányra ment az előfizetők szá-

26. *Olvasóinkhoz.* = *Vasárnapi Újság.* 1857. dec. 27., 52. sz.

27. PÁKH Albert: *A Vasárnapi Újság olvasóihoz.* = *Vasárnapi Újság.* 1859. dec. 25., 52. sz.

28. *Pesti Napló.* 1854. febr. 19., 1184. sz.

29. *Vasárnapi Újság.* 1854. márc. 12., 2. sz.

30. *Az új év kezdetével.* = *Vasárnapi Újság.* 1857. jan. 4. 1. sz.

ma.³⁰ Első évfolyamából végül is 12 256 példányt küldtek szét. Az első számok második, harmadik kiadást értek meg.

De: a fentiek csak az előfizetők számáról és nem a tényleges olvasottságról tájékoztatnak. A *Vasárnapi Újság*ot megrendelték az olvasóegyletek és a kaszinók, a családfőn kívül kezükbe vették a család tagjai, a barátok, az ismerősök és a szomszédok. Ha csak tízzel szorozzuk be az előbb idézett számot, számításainkban szerényen járunk el. Hiszen az újságolvasásnak — főként népszerűbb orgánumok esetében — még a múlt század második harmadában is a leggyakoribb formája a kézzől kézre adás vagy a felolvasás, mint erről jónéhány lapunk címkepe is tanúskodik (pl. a VAS Gereben-féle *Két Garasos Újságé*). A rendkívüli érdeklődés arra ösztönzi HECKENASTOT, hogy 1855-ben megindítsa a *Vasárnapi Újság* német nyelvű megfelelőét, a SAPHIR Zsigmond szerkesztette *Sonntags-Zeitung*ot.

PÁKH lapja sikerét illusztrálандó, hadd említsük meg, hogy 1853-ban a nyolc Pesten megjelenő magyar nyelvű napilapnak és folyóiratnak összesen 5500 előfizetője volt.³¹ 1855-ben a *Vasárnapi Újság* négy versenytársa, a *Családi Lapok*, a *Budapesti Viszhang*, a *Divatsarnok* és a *Hölgyfutár* mindössze 1195 „prenumeránst” tudott felmutatni.³²

A kiadó külföldről hozatja kezdetben fametszetű illusztrációit. A 6. szám közöl először itthon készült képet, TELEKI József grófét, az Akadémia elnökéét. Később hazai fametszők, rajzolóok egész sora — BRAUN Károly, HUSZKA Lajos, ROHN Alajos, POLLÁK Zsigmond, RUSZ Károly, köztük jeles művészek, BARABÁS Miklós, LOTZ Károly és VIZKELETY Béla — csatlakozik a *Vasárnapi Újság*hoz. Találunk hasábjain rajzot JÓKAITól is (Vörösmarty laka Nyéken. 1856., 27. l., Római síremlékek. 1858., 568. l.).

Honoráriumra HECKENAST havonta 200 forintot utalt ki. Ebből 50–50 forint PÁKHOT és JÓKAIT, a többi a munkatársakat illette. 10–15 forintot kapott a kezdeti időszakban egy-egy elbeszélésért írója.

Míg ismeretterjesztő cikkei között több alkalommal találunk külföldi lapokból, jelesebb szakmunkákból átvett fordításokat, átdolgozásokat; a szépirodalom terén a magyar művek élvezik a kizárólagos elsőbbséget, mondván „elvünk az eredeti irodalmat emelni”.³³

A *Vasárnapi Újság* tartalma és terjedelme színvonalban és kivitelben év mint év bővül, emelkedik. PÁKH a gazda lelkiismeretességével, de egyszersmind a jól végzett munka szívet vidámító öntudatával ad számot évvégeken lapja működéséről. Érdemes ezeket az évvégi beszámolókat végigolvasni! A szerkesztő tisztában van vállalkozása jelentőségével, de tud hiányairól is. Nem csupán számadások ezek, de az elkövetkezendő évek elvi alapvetései is.

1855. jan. 10-én indul meg a *Vasárnapi Újság* politikai melléklete, a *Politikai Újdonságok*. Az évek során formálódott gyakorlat szerint a *Vasárnapi Újság* az irodalmi, művészeti és szaktudományi közlendőknek nyit mindenekelőtt teret, a *Politikai Újdonságok* pedig — hetes politikai összefoglalói mellett — az ipar és kereskedelem érdekeit képviseli elsőfokon.

*

31. *Délibáb*. 1853. márc. 27.

32. PINTÉR Jenő: *A magyar irodalom története*. 6. k. Bp. 1933. 63. l.

33. *Vasárnapi Újság*. 1856. dec. 28. 52. sz.

Születésekor hárman bábáskodtak a lap bölesőjénél: PÁKH, a szerkesztő, JÓKAI, a főmunkatárs és GYULAI Pál. GYULAI két hónap múltán PÁKHkal összefüzdült és kilépett az irányítók sorából. Kritikai észrevételeit „jónapot, jobb lapot” — kezdetű vasárnap reggeli látogatásai alkalmával hozta a vele egy lakásban élő PÁKH tudomására.

PÁKH és JÓKAI maradt tehát a *Vasárnapi Újság* kormányrúdjánál. Közülük is PÁKH gyakori betegsége, gräfenbergi „vízgyógykúrái” miatt a kezdet idején elsősorban JÓKAI. Ők írták, illetőleg szerkesztették a lap legnagyobb tetszéssel fogadott rovatait, JÓKAI a „Kakas Márton leveleit”, PÁKH a „Szerkesztői mondanivalót”.

Joggal írja H. TÖRÖ Györgyi, JÓKAI publicisztikájának egyik értő méltatója: „Nemcsak a Vasárnapi Újság, de az egész korszak irodalmában is egészen különleges helyet foglalnak el Jókai Kakas Márton levelei.”³⁴ „A csörgősapka alatt harcoltak a koreszmék” — emlékezik vissza JÓKAI is később Bach korszakára. A Kakas Márton „csörgősipkája” nagyszerű lehetőség volt a kor fonáságai, gyűlölt figurái kigúnyolására. A nevetés sarokba űzi a rettenetet. Méltányolta a levelek sikerét HECKENAST is. Évi 1200 pengőforintot ajánlott fel főmunkatársi honoráriumán felül JÓKAINAK, ha minden számba ír egy-egy Kakas Márton-levelet.

Az angol humoristákon nevelkedett PÁKH, aki egész életén keresztül „egy humoros nagy regény” megírásának tervét hordozta lelkében, főművét a *Vasárnapi Újság*ban alkotta meg. „Aránylag keveset írt a lapban — emlékezik GYULAI —, leginkább javította vagy átdolgozta a beküldött cikkeket. Senki sem értett ahhoz jobban, hogyan kell hosszú cikket rövidé, formátlant élvezhetővé tenni.”³⁵ A „Szerkesztői mondanivaló”, amely humoros ötletei, írásai kifogyhatatlan tárháza volt, a későbbi éklapok útját egyengette, csakúgy mint a JÓKAI Kakas Mártona. A lap elvi irányát PÁKH jelölte ki és az ő érdeme a végrehajtás eredményessége is. Igaza van egyik nekrológ-írójának „s ha irodalmi munkássága csupán csak ezen [ti. a Vasárnapi Újság szerkesztésén] kezdődik s végződik, műveltség-történetünkben ezzel is méltó helyet vív ki magának”.³⁶

A szabadságharc bukását a *Katholikus Néplapon* kívül két folyóirat élte túl, a *Gazdasági Lapok* és a *Religio*. A *Vasárnapi Újság* indulását megelőző irodalmi és sajtóhelyezetről már szóltunk a korábbiakban.

És a *Vasárnapi Újság* működését követően? Támadtak ismeretterjesztő lapok, amelyek epigon-módon utánozták mesterüket, folyvást azon siránkozva, hogy az általuk válasszott út eddig járatlan volt sajtóéletünkben (*Peleskei Nótárius*, *Két Garasos Újság*, *Képes Újság*, *Képes Családi Lapok*). Keletkeztek a *Vasárnapi Újság* példájával okosan gazdálkodó orgánumok, működésüket olyan térre specializálva, amelyet a nagy előd nem akart vagy nem tudott betölteni (*Családi Kör*, *Hírmondó*, *Kalauz*). Szaklapok légiója jött létre 1855 és 1860 között, és megszületett a művelt olvasók számára szerkesztett ismeretterjesztő folyóirat is, a *Budapesti Szemle*. Emelkedett és árnyaltabb lett a politikai napilapok és az irodalmi divatlapok színvonala, szaporodott az olvasóközönség, növekedett a vállalkozási kedv.

34. JÓKAI Mór: *Cikkek és beszédek*. 4. k. Bp. 1968. 554. l.

35. A *Vasárnapi Újság* XXV. évfordulóján. = Emlékbeszédek. 2. k. Bp. 1902. 51. l.

36. PÁKH ALBERT *Hazánk s a Külföld*. 1867. febr. 24. 8. sz.

Mindez a *Vasárnapi Újság* kizárólagos érdeme volna? Az egyetemes sajtótörténet ismeretében nemmel kell válaszolnunk. A fejlődés mindenütt a „mindenes gyűjtemények”, a nagy politikai lapok irányából a rétegekre, csoportosulásokra, szakokra specializálódó orgánumok felé mutat. A *Vasárnapi Újság* csak gyorsította, példájával bátorította ezt a lényegében már a forradalom előtt megindult fejlődési folyamatot, amelyre egyébként az osztrák önkényuralom 1857-től mindinkább érezhető enyhülése is kedvezően hatott. A *Vasárnapi Újság* inspirációja a magyar újságírói nyelv és lapszerkesztés alakulására, vetekszik Kossuth *Pesti Hírlapja* ilyen irányú hatásával. Pusztá léte versenyre ingerelt. Az utána következők éppúgy magukon hordják működése nyomát, mint a vele egyidőben tevékenykedők.

A *Vasárnapi Újság* a nemzeti egység szolgálatának eszméjében fogant, és ennek jegyében fungált hosszú fennállása egész idején. Ezt a feladatát is — hasonlóan a többiekhez — nagyon komolyan vette. Íme egyik szerkesztői üzenete: „A csősz leánya’ szerzőjének. Kérjük, hogy lapjaink számára ne válasszon olyan kényes tárgyakat, mellyekben az egyik osztály bűnei s a másik szenvedései olyan élesen vannak kitüntetve. Ha figyelemmel olvasás ön lapunkat, tapasztalhatta, hogy kezdettől fogva az egyszerű józan ész, és nem a szenvedélyeket izgató mesterkéltségek követjük. Néplapnál az ilyen rossz hatást szül.”³⁷

A nemzeti egységre hivatkozás már a Bach-korszak idején a társadalmi problematika kiiktatását jelentette irodalomból, publicisztikából, időszerűtlennek minősítve a szociális kérdések megoldására irányuló kísérleteket. Ám ekkor az elnyomó hatalom elleni akcióegység szolgáltatott számára némiképp polgárjogot. A kiegyezés után azonban a birtokos nemesi hegemonia őrzőinek eszközévé vált a haladó törekvések hazai megnyilvánulásai ellenében.

A dualizmus korában megjelenő *Vasárnapi Újság*, ha nem is olyan feltétlen ura már a magyar olvasóközönségnek — éppen a példája nyomán támadt riválisok versenye következtében — mint az ötvenes évekbeli, még mindig java lapjaink közé tartozik. Olyan írók közreműködését mondhatja magáénak, mint JÓKAI, VAJDA János és MIKSZÁTH, BAKSAY Sándor és VÉRTESI Arnold, SCHÖPFLIN Aladár és PETELEI István. Tipográfiai kiállítását tekintve pedig úgy viszonylik Bach-korszakban működött elődjéhez, mint az atommeghajtású tengeralattjáró a vitorlánhajóhoz. PÁKH és JÓKAI lapja ennek ellenére felülmúlta kiegyezés utáni megfelelőjét és nemcsak színvonalban, hanem a kor magyar valóságának hívebb tükrözésében is.

A 67 utáni *Vasárnapi Újság* — erényei ellenére — segédkezet nyújtott legégetőbb problémáink kendőzéséhez, egy hamis, a valósággal számtalan ponton felelő világgép tudatosításához. PÁKH és JÓKAI lapja egy nemzet ellenállását erősítette a műveltség nyújtotta eszközökkel. A böles derű, a higgadt, céljára ügyelő önmérséklet volt legfőbb fegyvere. Az abszolutizmus korának meggyötört magyarja hitet, erőt: életkedvet meríthetett a *Vasárnapi Újság* számaiból. Tombolhat fölöttünk a zsandárterror, Kufstein, Olmütz, Josephstadt tömlőcei tömve lehetnek a bukott szabadságharc elítéltjeivel, de az a nemzet, amelynek fiai ilyen érzékenyen figyelnek a világ dolgaira, tudomány, művészet, technika. teljesítményeire, és ilyen készsülten tudnak szólni felőle — nem veszhet el.

37. *Vasárnapi Újság*. 1855. jún. 24. 25. sz. Szerkesztői nyílt pósta.

„Organ für das breite Publikum“

(Die *Vasárnap* *Újság* in den Jahren der Bach-Aera)

J. MIKLÓSSY

Das Problem des Belehrenwollen in volkstümlicher Art, das Ansprechenwollen des Volkes, das Anreden der weiten Schichten der Nation wird in den vierziger und fünfziger Jahren des vorigen Jahrhunderts eine zentrale Frage im Leben unserer Presse. Die ersten „Volksblätter“, unter ihnen die Erste, die von TÁNCICS Mihály redigierte *Munkások Újsága* (*Zeitung der Arbeiter*) hat noch die Revolution von 1848/49 ins Leben gerufen. Diese Volksblätter sprachen das „Volk“, die Bauern, die Zunftgesellen, die Arbeiter an. Als ihre Aufgabe betrachteten sie — auf Grund ihrer politischen Zielen — die politische Mobilisierung und Aufklärung ihrer Leser.

Die Bedeutung dieser Ansprache des Volkes erkannte bald auch die Reaktion. Ihre „Volksblätter“ traten hauptsächlich nach der Revolution, aber auch schon früher gegen die Progression in Schranken. Das im Jahre 1848 begonnene *Katholikus Néplap* (*Katholisches Volksblatt*) — welches auch in deutscher und slowakischer Sprache erschien — schreibt es selbst zwei Jahre später: es war als Gegengewicht der revolutionären Volksblättern gedacht.

Die am Anfang der 1850-er Jahren begonnenen Volksblätter — und hier ist nicht an die die absolutistische Regierung unterstützende Blätter gedacht — durften sich nicht mit Politik in dem Sinne beschäftigen, wie es ihre Vorfahren von 1848/49 taten. So wollten sie also ihre Leser mit Wissenschaft in volkstümlicher Art, mit verschiedenen Kenntnissen, mit der Verbreitung der Kultur beeinflussen, ihr nationales Bewusstsein aufrecht erhalten und auch ihre politische Widerstandskraft stärken. Es änderte sich aber auch der Inhalt des Begriffes „Volk“. Als Folge des gegen den Absolutismus zustande gekommenen Zusammenhaltens wird unter dem „Volk“ jetzt die ganze Nation und nicht — wie zur Zeit der Revolution — die Klasse der physischen Arbeiter verstanden. Ein „Volksblatt“ musste — den veränderten Umständen entsprechend — alle Glieder der Nation anreden.

Nach misslungenen Versuchen verwirklichte die *Vasárnap* *Újság* (*Sonntagszeitung*) die eigenartigen Vorstellungen der Zeitgenossen, welche diejenige zum Begriff „Volksblatt“ banden. Das Organ erschien im Jahre 1854, redigiert von PÁKH Albert, und JÓKAI Mór war Hauptmitarbeiter. Sie wurde unter dem Einfluss der Leipziger *Illustrierten Zeitung* und des erfolgreichen Blattes von DICKENS, des *Household Words* zu einer ganz und gar ungarischen Formation und zur favorisierten Lektür für mehrere Jahrzehnte (seit 1855 erschien auch ihre deutschsprachige Variante redigiert von SAPHIR Zsigmond).

Sie nannte sich ein „enzyklopädisches Volksblatt“ und es gelang ihr die besten Traditionen der einheimischen und ausländischen „Volksblätter“, Familienblätter, enzyklopädischen Blätter in Synthese zu bringen. Erfolgreich übte sie ihre wichtigste Pflicht aus, welche die absolutistische Aera als Situation den ungarischen Blättern dieser Art auflud: für die ungarische Literatur, für die nationale Bildung schaffte sie Publikum. Charakteristisch ist es für ihre Volkstümlichkeit, dass sie in ihrem ersten Jahre nochmal so viel Pränumerante hatte, als die ebenfalls im Jahre 1853 in Pest in ungarischer Sprache erschienen acht Tagesblätter und Zeitschriften zusammen. Ihre Bemühung schuf eine Basis für die zur Mitte der 1850-er Jahre beginnenden zahlreichen volksbelehrenden, fachlichen und wissenschaftlichen Blättern. Beinahe unschätzbar ist ihre Wirkung für die Entwicklung der ungarischen Journalistensprache und der Zeitungsredigierung.

Sie ist ihrem Niveau nach zu den bedeutendsten illustrierten kenntnisverbreitenden Wochenblättern zu rechnen. Das Organ erreichte ein schönes Alter (bis 1921 erschien es); seine Glanzperiode kann man auf die bis 1867 dauernde Redaktion von PÁKH Albert setzen. Die ungarische Wirklichkeit spiegelte sich in ihr auch getreuer zu dieser Zeit, als in ihrer — noch immer ehrenwert redigierten — Fortsetzung nach dem Ausgleich mit Wien im Jahre 1867.